

Adel in Schlesien, Bd. 1: Herrschaft – Kultur – Selbstdarstellung, wyd. J. Harasimowicz, M. Weber, München 2010 (*Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, t. 36)

Adel in Schlesien, Bd. 2: Forschungsperspektiven – Quellenkunde – Bibliographie, wyd. J. Bahlcke, W. Mrozowicz, współpraca K. Lambrecht, P. Mat'á, M. Ptak, München 2010 (*Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, t. 37)

Prezentowana pozycja, w dwóch tomach, to rezultat wspólnego, polsko-niemieckiego projektu badawczego „Szlachta na Śląsku”, którego głównymi partnerami byli Uniwersytet Wrocławski oraz Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, mający swoją siedzibę w Oldenburgu. Zaprezentowane w tomie pierwszym artykuły są referatami wygłoszonymi na konferencji, zorganizowanej w ratuszu wrocławskim 26-28 października 2006 r. Otwierają go pozdrowienia ze strony ministra kultury i dziedzictwa narodowego, Bogdana Zdrojewskiego, oraz ministra urzędu kanclerskiego, Berndta Neumanna, pełnomocnika rządu federalnego do spraw kultury i mediów, co wskazuje na wysoką rangę projektu i konferencji wrocławskiej w polsko-niemieckich stosunkach naukowych. Przedmowa, podpisana przez obydwu wydawców, Jana Harasimowicza i Matthiasa Webera, w maju 2009 r. ma również jedynie kurtuazyjny charakter. Dowiadujemy się z niej, że jednocześnie z omawianym tomem ukazał się on także w języku polskim pt. *Szlachta na Śląsku. Władza – kultura – wizerunek własny* (Warszawa 2010). Część merytoryczną książki otwiera artykuł wprowadzający **Matthiasa Webera** *Szlachta na Śląsku – temat europejski. O koncepcji prezentowanego tomu*. Porusza problem aktualności tematyki „szlacheckiej” i jej żywotności w badaniach naukowych. Kreśli ponadto interesujący szkic dziejów Śląska od XV do XIX w., kiedy znaczenie stanu szlacheckiego było największe, a także omawia polsko-niemiecki projekt oraz konstrukcję prezentowanej książki.

Zasadnicza część została podzielona na cztery sekcje. Sekcja pierwsza dotyczy pochodzenia, tradycji, pamiątek i własnej świadomości szlachty. Znalazły się tam artykuły Jana Harasimowicza, Tomasza Jurka, Antje Kempe, Jerzego Gorzelika i Macieja Kulisza. **Jan Harasimowicz** zajął się sprawą reprezentacji szlachty poprzez sztukę w XV-XVII w. Ten sam problem poruszyli **Antje Kempe** (reprezentacja szlachty korpusu oficerskiego w sztuce pogrzebowej baroku), **Jerzy Gorzelik** (fundacje artystyczne szlachty katolickiej na Górnym Śląsku) i **Maciej Kulisz** (nagrobne pomniki malarskie i inskrypcje szlachty protestanckiej w księstwie legnickim). Od tematyki

tej odbiega artykuł **Tomasza Jurka**, zamieszczony także w tej sekcji, a dotyczący kształtowania się stanu szlacheckiego na średniowiecznym Śląsku.

Sekcja druga została zatytułowana *Beziehungsgeschichte*, co trudno jednoznacznie przetłumaczyć na język polski. Zaproponować można formę: historia stosunków wzajemnych. **Werner Paravicini**, znany autor, a zwłaszcza organizator badań dotyczących rezydencji europejskich, napisał artykuł o rozprzestrzenianiu się kultury szlacheckiej u schyłku średniowiecza dzięki kontaktom Śląska z Francją, Anglią i Hiszpanią. **Ulrich Schmilewski** zajął się stosunkami szlachty śląskiej z Cesarstwem w średniowieczu i wczesnym okresie nowożytnym. Badacz czeski **Petr Mat'a** porównał z kolei szlachtę czeską i śląską we wczesnym okresie nowożytnym. **Tomáš Knoz** zajął się natomiast problemem integracji szlachty śląskiej w społeczeństwie morawskim, a **Marek Cetwiński** kontaktami tejże szlachty z Polską. Sekcję tę zamyka opracowanie **Eckarta Conze**, w którym autor snuje rozważania o miejscu szlachty w dziejach, między regionem, narodem i Europą.

Sekcja trzecia dotyczy polityki, gospodarki i administracji. Zawiera ona jedynie cztery artykuły: **Mariana Ptaka** o znaczeniu politycznym szlachty śląskiej, **Joachima Bahlcke** o tradycji biskupiej szlachty śląskiej, **Krzysztofa Szelonga** o Andrease Kochtitzkim jako mecenasie, polityku i żołnierzu oraz **Rolanda Gehrke** o działalności politycznej szlachty na sejmach prowincjonalnych w XIX w.

Sekcja czwarta i ostatnia zawiera prace poświęcone oświacie i mecenatowi szlachty. Opublikowanych zostało w jej ramach sześć luźno związanych ze sobą referatów. **Detlef Haberland** przedstawił problem prezentacji szlachty w utworach poetyckich (uczonych poetów) na Śląsku, takich m.in. jak Martin Opitz von Boberfeld, Daniel Casper von Lohenstein, Christian Hofmann von Hofmannswaldau i Wencel Scherffell von Scherffenstein oraz Johann Christian Günther, Anna Louisa Karsch i Andreas Gryphius. W następnym referacie **Jürgen Joachimsthaler** opisał krótką historię szlacheckiej literatury modernistycznej, koncentrując się zwłaszcza na twórczości barona Josepha von Eichendorff i Richarda Georga Spillera von Hauenschild. **Mirosława Czarnecka** zajęła się szlacheckimi poetkami śląskimi w XVII w., omawiając twórczość Elisabeth von Senitz, Esther von Baruth i Dorothei Eleonory von Rosenthal. **Klaus Garber** przybliżył tematykę bibliotek szlacheckich na Śląsku, w tym również ich losów w XX w. **Jörg Deventer** próbował ukazać model wychowania dzieci i zdobywania wykształcenia przez młodzież szlachecką ze Śląska w kontekście przemian społecznych okresu wczesnonowożytnego. **Magdalena Palica** zajęła się z kolei zbiorami artystycznymi szlachty dolnośląskiej w okresie pruskim, a **Jerzy K. Kos** omówił problematykę rezydencji szlachty śląskiej w latach 1740-1840.

Cały tom stanowi zbiór interesujących i – ogólnie rzecz ujmując – solidnie przygotowanych artykułów, które jednak nie stworzyły spójnej monografii. Zauważyć można co najwyżej nawracającą – zwłaszcza w referatach badaczy niemieckich – problematykę

„modernizacji” społeczeństwa, a w tym również szlachty śląskiej w okresie wczesnonowożytnym i jej miejsca w tychże procesach „modernizacyjnych”.

Tom drugi jest w swojej przeważającej części informatorem źródłowym. Składa się z czterech nierównych części. Na wstępie główni wydawcy, Joachim Bahlcke i Wojciech Mrozowicz, przedstawiają strukturę i koncepcję tomu, nazywając go repertorium *Szlachty na Śląsku*. Część A składa się, podobnie jak cały tom pierwszy, z referatów zajmujących się całością różnorodnych procesów dokonujących się na Śląsku w okresie wczesnonowożytnym. **Joachim Bahlcke** podjął w swoim opracowaniu próbę przedstawienia umiejscowienia Śląska w Europie Środkowo-Wschodniej w ciągu dziejów od średniowiecza do XX w. w świetle polskiej historiografii. Te same granice chronologiczne wyznaczili sobie **Marian Ptak** i **Wojciech Mrozowicz** we wspólnym referacie dotyczącym zmian struktury terytorialno-prawnej Śląska. Z kolei **Ulrich Schmilewski** zajmuje się pochodzeniem szlachty śląskiej oraz jej składem i rolą polityczną również w okresie od średniowiecza do XX stulecia. **Roland Gehrke** ukazuje natomiast podstawy gospodarcze szlachty śląskiej w całym badanym okresie historycznym. Autorami ostatniego referatu są **Ivo Nußbicker** i **Rafael Sendek**, a zajmują się przedstawieniem archiwów szlacheckich na Śląsku jako miejsc pamięci kulturowej.

Część B dotyczy już bezpośrednio zasobów poszczególnych archiwów, w których znajdują się materiały dotyczące dziejów szlachty śląskiej. W pierwszym etapie dokonano przeglądu archiwów polskich, następnie czeskich, a na końcu niemieckich. Autorami poszczególnych opracowań dotyczących polskich zbiorów są: **Rościław Żerelik** (Archiwum Państwowe we Wrocławiu), **Ivo Łaborewicz** (AP Wrocław, Oddział Jelenia Góra), **Bartosz Grygorcewicz** (AP Wrocław, Oddział Kamieniec Żąbkowicki), **Adam Baniecki** (AP Wrocław, Oddział Lubań), **Edyta Łaborewicz** (AP Wrocław, Oddział Legnica), **Tadeusz Dzwonkowski** (AP Zielona Góra), **Wacław Gojniczek** (AP Katowice), **Henryk Niestrój** (AP Opole), **Stanisław Rosik** (Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu), **Jerzy Kaliszuk** (Zakład Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie), **Wojciech Mrozowicz** (Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu), **Agata Duda-Koza**, **Barbara Maresz** i **Witold Wojciechowski** (Biblioteka Śląska w Katowicach), **Krzysztof Szelong** (Książnica Cieszyńska w Cieszynie), **Wacław Gojniczek** (Biblioteka i Archiwum im. Tschammera przy Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Cieszynie), **Krzysztof Pawlik** (Muzeum w Nysie). Zasoby czeskie przedstawili: **Helena Sedláčková** i **Jan Kahuda** (Archiwum Narodowe Republiki Czeskiej w Pradze), **Zuzana Kulová** (Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej w Pradze), **Milena Bělíčová** (Archiwum Muzeum Narodowego w Pradze), **Richard Šípek** (Biblioteka Muzeum Narodowego w Pradze), **Soňa Černocká** (Roudnicka Biblioteka Lobkowiczów w zamku Nelahozeves), **Petr Kopička** i **Petr Mat'á** (Okręgowe Archiwum Państwowe Litoměřice), **Jiří Kubeš** (Okręgowe Archiwum Państwowe Zámrsrk), **Marie Marešová** (Okręgowe

Archiwum Państwowe Plzno), **Aleš Stejskal** (Okręgowe Archiwum Państwowe Třebon), **Tomáš Černušák** (Morawskie Archiwum Ziemskie Brno) i **Martin Čapský** (Archiwum Ziemskie Opavá). Omówione zostały także zasoby znajdujące się w niemieckich archiwach, a autorami opracowań byli: **Roland Gehrke** (Tajne Archiwum Państwowe Pruskiej Spuścizny Kulturowej w Berlinie), **Alexander Schunka** (Biblioteka Księcia Augusta w Wolfenbüttel), **Albrecht Ernst** (Główne Archiwum Państwowe w Stuttgartarcie), **Karen Lambrecht** (centralne Archiwum Hohenlohe w Neuenstein), **Susann Krüger** (Saskie Archiwum Państwowe, Główne Archiwum Państwowe w Dreźnie), także **Susann Krüger** (Filialne Archiwum Państwowe w Budziszynie), **Jürgen Rainer Wolf** (Archiwum Fischbachów w Heskim Archiwum Państwowym w Darmstadt), **Dorothee M. Goeze** i **Peter Wörster** (Archiwum Instytutu Herdera w Marburgu) oraz **Simon Donig** (Archiwum Firmowe i Rodzinne Ballestremśchów w Berlinie).

Część C jest z kolei zestawieniem najważniejszych pozycji naukowych na temat historii i kultury szlachty na Śląsku. Zaznaczyć należy, że autorka tej bibliografii, **Karen Lambrecht**, zebrała imponującą liczbę opracowań, tak że ich spis zajmuje ponad jedną trzecią całości kompendium. Część D stanowią indeksy – osobowy i geograficzny, przy czym ten ostatni został rozszerzony o dwujęzyczne zestawienie nazw miejscowości. Na końcu tomu znajduje się krótkie przedstawienie autorów, uczestniczących w jego opracowaniu. Dziwić może, dlaczego ta ostatnia część została wyszczególniona na równi z częściami merytorycznymi tomu. Nie ma takiego zwyczaju w pracach naukowych. Nie zastosowano takiego schematu również w pierwszym tomie recenzowanej publikacji.

Ogólnie należy jednak stwierdzić, że omawiana całość stanowi publikację wartą uwagi, z całą pewnością niezbędną dla badaczy zajmujących się historią szlachty na Śląsku. Nie stanowi ona zwartej monografii, ale zawarte w niej referaty dostarczają bardzo wielu informacji, prezentują nowe trendy badawcze oraz wskazują kierunki badań. Nie bez znaczenia jest to, że tom drugiej publikacji zawiera cenne wskazówki o zasobach archiwalnych w Polsce, Czechach i Niemczech oraz o literaturze problemu (bibliografia Karen Lambrecht). Żałować można, że w projekcie nie uczestniczyli historycy i literaturoznawcy z Zielonej Góry. Referat przedstawiony przez Jarosława Kuczera, adiunkta w Instytucie Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego, nie znalazł się ostatecznie – nie wiadomo właściwie dlaczego – w pierwszym tomie opracowania, a jedynym akcentem zielonogórskim pozostał referat Tadeusza Dzwonkowskiego, dyrektora AP w Zielonej Górze, zamieszczony w tomie drugim.

Leszek C. Belzyt